

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Sayı 31 • August August 2023
www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut560>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Erzurumlu Emrah'ın Şiirlerinde İnsanî ve Toplumsal Bir Tavrı Olarak Şikâyet

Complaint As A Human and Social Attitude In Erzurumlu Emrah's Poems

Öz

Aşıklık geleneği, uzun tarihi süreçte Türk toplum yapısını yansıtan bir ayna işlevi görmüştür. Aşıkların yaşadıkları dönemde bireyselden toplumsala dönüşen söylemleri, kültürel ve inanç bağlamında ideal insan davranışlarını ortaya koymuştur. 19. yüzyılın başarılı aşıklarından biri olan Erzurumlu Emrah, sahip olduğu dini, tasavvufî ve kültürel bilgi ile yaşanmışlıklarından kaynaklanan izlenimlerini esas alarak şikâyet içerikli şiirler söylemiştir. Aşk, sevgili, felek, kader, gurbet, devrin bozulması, dünyanın değişmesi, çekilen dertler ile zâhî ve sofu gibi insanların davranışları en çok zikrettiği konuların başında gelmektedir. Onun şikâyetçi olduğu bu hususlar ele alınışları bağlamında bireysel görülse de aslında yaşadığı toplumun dertleri olarak görülmelidir. Şikâyet içeren bazı şiirlerde âşık, üslubunu sertleştirerek cinsiyet ayrımı yapmadan dikkat çekici taşlamalar oluşturmuştur. Bu taşlamalar Klasik edebiyattaki sevgilinin dokunulmazlığı kalıplarını kırmış ve Aşıklık geleneğinin gerçekçi havasını olanca açıklığı ile ortaya koymuştur. Sevgili ile ilgili şikâyetlerin hacim olarak diğerlerinden oldukça fazla olduğu görülmüştür. Bütün örnekler incelendiğinde âşığın, dünya denilen fânî âlemde insanın çeşitli nedenlerden kaynaklanan dertlerinin, sıkıntılarının ve kötü günlerinin asla tükenmeyeceği izlenimine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu şikâyet unsurlarının toplumsal yönü de göz ardı edilmemelidir. Toplum adına söz söyleyen âşıklar, içinde yaşadıkları cemiyetin aksayan yönlerini ve kültürel normlarla çelişen davranışları dile getirerek bunları ortadan kaldırmaya çalışırlar. İstenilen olumsuzlukların ortadan kalkmaması bunların dile getirilme sıklığını artırarak mevzuyu şikâyet derecesine taşımaktadır. Ayrıca Aşıklık geleneğinde bazı mevzuların ortak şikâyet unsuru haline geldiğini söylemek de mümkündür.

Anahtar Kelimeler Erzurumlu Emrah, gelenek, şiir, şikâyet

Abstract

The tradition of minstrelsy has served as a mirror reflecting the structure of Turkish society in a long historical process. The discourses of the minstrels, which transformed from individual to social in the period in which they lived, revealed ideal human behavior in the context of culture and belief. Emrah from Erzurum, one of the successful minstrels of the 19th century, sang poems with complaint content based on his religious, mystical and cultural knowledge and his impressions arising from his experiences. Love, beloved, destiny, destiny, exile, the destruction of times, the change of the world, the troubles suffered and the behavior of people such as ascetics and ascetics are among the topics he mentions most. Although these issues that he complains about are seen individually in the context of their handling, they should actually be seen as the problems of the society in which he lives. In some poems containing complaints, the minstrel hardened his style and created remarkable satires without discrimination of gender. These satires broke the stereotypes of the inviolability of the lover in Classical literature and clearly revealed the realistic atmosphere of the minstrelsy tradition. It has been observed that the complaints about the lover are much higher than the others in terms of volume. When all the examples are examined, it is understood that the lover has the impression that man's troubles, troubles and bad days arising from various reasons will never end in the transient world called the world. However, the social aspect of these complaint elements should not be ignored. Minstrels, who speak on behalf of the society, try to eliminate the flaws in the society they live in and the behaviors that contradict cultural norms by expressing them. Failure to eliminate the desired negativities increases the frequency of their expression, bringing the issue to the level of complaint. It is also possible to say that some issues have become common complaints in the minstrelsy tradition.

Keywords: Erzurumlu Emrah, tradition, poem, complaint.

Ahmet Dağlı*
Cafer Özdemir**

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Doç. Dr.
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi, Samsun/Türkiye
E-mail: ahmet.dagli@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3166-2544

* Doç. Dr.
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim
Fakültesi, Samsun/Türkiye
E-mail: cafer.ozdemir@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5794-5828

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 16.08.2023
Kabul Tarihi: 31.08.2023
E-yayın Tarihi: 31.08.2023

Atıf/Citation:

Dağlı, A. & Özdemir, Ö. (2023). Erzurumlu Emrah'ın Şiirlerinde İnsanî ve Toplumsal Bir Tavrı Olarak Şikâyet. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (31), s. 178-196.

Giriş

Âşık edebiyatı 16. yüzyıldan günümüze kökleri sözlü edebiyata dayanan, yüzyılları aşan büyük bir gelenektir. Halk arasında yetişen âşıklar halkın sesini, duygularını, düşüncelerini ve yaşayışlarını dile getirmişlerdir. Dolayısıyla bu şiirlerde bir gerçeklik ve yaşanmışlığın izlerini buluruz. “Halkımızın yüzyıllar boyunca süren sevinci, aşkı, zevki, kını, nefreti, acısı, çilesi, dünya görüşü, kısacası hayat tarzı, halk şiirinin mısralarında kendisini bulmuştur.” (Sezen, 1997: 53). Bu duygu ve durumları aktaran âşıklar sayesinde geçmişe ve kültüre hâkim olmak ve tarihi süreçte onların yerini belirlemek mümkün olmuştur.

Âşıklar halkın içinden yine onlara seslerini duyurabilmek için halk dilini tercih etmişler ve onu akıcı bir şekilde kullanmışlardır. Anlatımları canlı ve içtendir. Ancak 17. ve 19. yüzyıllarda Divan edebiyatının etkisi altında kalmaktan kendilerini alıkoyamayan bazı âşıkların Arapça ve Farsça kelimeleri daha yoğun kullandıkları görülmektedir. Bu tarz şiirlerde Âşıklık geleneğinden uzaklaşmışlar, fakat bu âşıkların büyük çoğunluğu şöhretlerini geleneğe bağlı kaldıkları şiirler vasıtası ile sağlamışlardır.

19. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Erzurumlu Emrah, Divan edebiyatı tesirinde kalmış, bu nedenle bu geleneğe ait kimi şekil ve içerik özelliklerini eserlerinde kullanmıştır. “Erzurumlu Emrah divan sahibi bir saz şairidir. Bu sebepten o şiirlerinde hem hece, hem de aruz vezni kullanmış bir âşığımızdır” (Alptekin, 2004: 51). Ancak Divan edebiyatının derinliği şiirlerinde tam anlamıyla görülmemektedir.

Erzurumlu Emrah aşk, gurbet, tabiat, ayrılık, felekten ve bulunduğu devirden şikâyet ve sevgili gibi çok çeşitli konularda şiir söylemiştir. Kimi zaman bir aşk adamı olup sevgilisini yücelten şiirler söylerken kimi zaman da sevgilinin vermiş olduğu acılardan şikâyetini dile getiren şiirler ortaya koymuştur. Hatta sevgiliden şikâyeti ileri düzeye taşıyıp beddua niteliği olan şiirler de vücuda getirmiştir. Genel manada şiirlerinde aşk ve sevgili gibi konular ağır basmaktadır. Bu konularda lirik bir anlatımı olduğu görülür. Bu çalışmada Erzurumlu Emrah’ın şiirleri şikâyet perspektifinde incelenmiş ve bunlar tasnif edilip örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Şikâyet içerikli şiirler altı başlık altında incelenmiştir.

1. Aşk ve Sevgiliden Şikâyet

Erzurumlu Emrah’ın en güzel şiirlerini yazdığı aşk mezesi, aynı zamanda en çok şikâyetçi olduğu konu olarak karşımıza çıkar. Kimi zaman yüreğini yakan aşktan yakınırken kimi zaman da âşık olduğu yârdan şikâyetçi olmuştur. Genellikle aşk nedeniyle düşülen kötü durumlar üzerinde durmuştur. Aşk yüzünden kalbinin yakılıp yıkılmasının verdiği acıları şiirlerinde işlemiştir. Bunlar içerisinde sevgilinin vefasızlığı ve sözünde durmaması sıklıkla dile getirilmektedir. Aşağıdaki şiirde aşk ve sevdayı çekmeyen bu derdi anlayamayacağını belirtmiştir. Çünkü bu dert yüzünden kalbinin sarayları yıkılmış ve viran olmuştur. Tüm bunlara rağmen sevgilinin alakasız kalması Erzurumlu Emrah’ı şikâyete teşvik etmiştir. Bu şikâyette sevgiliye kavuşamamanın veya ondan olumlu işaret alamamanın büyük etkisi olmuştur:

İçerim yanıyor kendim hevayı
Çekmeyen ne bilir aşk-ı sevdayı
Yıktın, viran ettin kalbim sarayı
Daha bir taşın görebilmezsin (Alptekin, 2004: 148)

Erzurumlu Emrah'ın Şiirlerinde İnsanî ve Toplumsal Bir Tavır Olarak Şikâyet

Erzurumlu Emrah'ın hayalini kurduğu sevgili beklentilerini karşılamamaktadır. Sevgili onun için melek yüzlüdür. Emrah sevgili uğrunda sararıp solar ve ömrünü harcar. Ancak o, yabancılara meyil eder ve sürekli bir gelgit içerisinde. Sevgilinin bu kararsızlığı Emrah'ın şikâyetçi olmasına neden olmuştur. Çünkü onca emek verdiği sevgili aslında ona yâr olmaz. Aşağıdaki şiirde gördüğümüz gibi Emrah sevgiliden rahatsız olduğu hususları sanatlı bir şekilde ifade etmiştir. Şiirin tamamına baktığımızda sevgiliden şikâyet konusu işlenmiştir. Bu konuyu işlerken sevgili "hercai, güzelliği bozulmuş, Emrah'ı nalân eden, ağlatan" olarak vasıflandırılmıştır. Bu sevgili, Erzurumlu Emrah'ın bütün iyi niyetlerini sarsmıştır. Öyle ki bu sevgilinin ağyarla sınırları ortadan kaldırması şüphesi bile açıkça dile getirilmiştir:

Ben böyle bilseydim ey melek sima
Sen gibi yâre yar olmaz idim ben
Gizli aşkın çekip ummazdım vefa
Hercai olduğun bilmez idim ben

Kim bilir ağyare koculmadığın
Cemalin revnakı bozulmadığın
Bileydim hiç senin yar olmadığın
Aşkınla sararıp solmaz idim ben.

Yetmez mi Emrah'ı nalân ettiğin
Hasretinle bağrın suzan ettiğin
Bileydim akıbet giryan ettiğin
Önce şad olup da gülmez idim ben (Alptekin, 2004: 143)

Aşk, Emrah'ın şiirlerinin odağını oluştururken aynı zamanda içindeki dertlerinin ve korkularının da en büyük nedeni olmuştur. Âşık bu dertleri genellikle aşk acısı yüzünden çekmektedir. Öyle ki aşk yüzünden düştüğü yollar bile Emrah'ın durumuna ağlamaktadır. Aşağıdaki örnekte aşk yüzünden çekmediğinin kalmadığını söylemiştir ve aşkı dert olarak nitelendirmiştir. Aşk onu öyle bir duruma düşürmüştür ki artık gülecek hali kalmamıştır. Çektiği dertleri başka insanların çekmemesi temennisi bir uyarı mahiyetinde algılanmalıdır:

Bu derde düşeli gülemem bir dem
Çektiğim cefayı çekmesin âdem
Aşk elinden olsam seyyah-ı âlem
Hemen göz göz olup yol ağlar bana (Alptekin, 2004: 107)

Sevgili onun şiirlerinde vefasız, zalim hatta bazı şiirlerinde daha ileriye giderek namus yoksunu olarak vafedilmiştir. En çok şikâyetçi olduğu husus ise sevgilinin vefasızlığıdır. Bunu sert bir üslupla birçok şiirinde acımasızca dile getirmiştir. Aşağıdaki şiirde sevgilinin karşısına çıkmasını arzu ettiği her türlü sorunu beddua niteliğinde dile getirmiştir. Gülmeye dermanı olmayan âşık artık sevgilinin de yüzünün gülmemesini istemiştir. Sevgilinin güzel günler görmemesi ve acı çekmesini dilediğini görmekteyiz:

Çeşmeye varasın testin dolmasın
Ömründe gülmek de nasip olmasın
Attığın taş hiç yerini bulmasın

Ağustos'ta kış göresin nazlı yar.

Ey Emrahi kara sevda ne yaman
Dilerim derdine bulunmaz derman
Yavrunu bağrına bastığın zaman
Kucağında taş göresin nazlı yar (Kaya, 2001)

Beşeri aşk ve ayrılık konularını ustaca dile getirdiği şiirlerinde yaşıadığı aşkın yakıcı ateşinin ahlardan bahsetmiştir. Birçok araştırmacımıza göre badeli aşık olmayan Erzurumlu Emrah, sazı ve sözü ile bir bütün olarak şehir şehir gezmiştir. Şiirlerinde aşk ve ayrılık temasının bu denli işlenmesinin nedenini burada aramak gerekmektedir. Aşıadığı şiirde sevgilinin her yönden kötülüğe, yalnızlığa düşmesini temenni etmiştir. Bunca beddua bile yüreğini soğutamamış olan Emrah, bu ıstırapların kabirde ve ahrette de devam etmesini dilemiştir. Sevgilinin iki yakasının bir araya gelmemesini ve dara düşmesini dilemiştir. Allah'a bu temennileri için yalvarmaktadır. Sevgilinin olumsuz tavırları karşısında şikâyetten bedduaya evrilen bu örnekte aşık, sevgilinin düşeceği olumsuz durumların mahiyetini derinleştirmektedir. Son dörtlükte onun murada kavuşmaması, imansız ölmesi ve yılanı çok mezara düşme temennisi yer almaktadır:

Sevdiğim Allah'dan budur niyazım
Pervaneler gibi nâre düşesin
Dilerim derdine derman olmasın
Şeyda bülbül gibi zâre düşesin

İki yakan bir araya gelmesin
Seni gören hiç merhamet kılmasın
Daim ağlamaktan yüzün gülmesin
Garip Mansur gibi dare düşesin

İki gözün birden olsun da alil
Ellerin koynunda gez melül melül
Genç yaşın içinde hem zelil, sefil
Sonra bir de sitemkâra düşesin

Emrah'ı ağlattın sen dahi gülme
Şu fanide bir gün bermurad olma
Öldüğün vakit de hiç iman bulma
Yılanı çok bir mezara düşesin (Alptekin, 2004: 147)

Bazı şiirlerinde sevgili güvenilirmez, vefasız ve namus yoksunudur. Böyle birini sevdiği için gönlünü suçlamaktadır. Çünkü Emrah'ı yakıp kavuran aşkların sorumlusu gönlüdür. Ona bu hasarı veren gönlüden şikâyetçidir. Aynı zamanda gönlündeki yârdan da şikâyetçidir. Aşıadığı örnekte sevgiliden şikâyetçi olurken sert sözler sarf etmektedir. Bunun nedeni onun kendisini aldatmasıdır. Sevgiliden şikâyetçi olurken aynı zamanda gönlüden ve zamandan da şikâyetçi olmuştur:

Vaktin dilberinde namus âr olmaz
İkrarında sabit ber-karar olmaz,
Aldatırlar seni sana yâr olmaz,
Gönül niçün düştün bivefalara (Alptekin, 2004: 108)

Erzurumlu Emrah'ın Şiirlerinde İnsanı ve Toplumsal Bir Tavrı Olarak Şikâyet

Âşık edebiyatında bir gelenek haline almış olan beddua söyleme geleneğine Erzurumlu Emrah'ın şiirlerinde de rastlanır. Alptekin "Âşığın gönlündeki fırtınalar kolayca dinmez. Zaman olur insan fiziki olarak hiçbir şey yapamaz. İşte o zaman, dua ve beddualar işe yarar. Âşığın gücünün yetmediği yerlerde bu türlerden yararlanılır (2004: 62) diyerek bu duruma açıklık getirmektedir. Çaresiz kalan Erzurumlu Emrah çareyi bedduada aramıştır. İlk dörtlükte kendini teselli eden âşık şiirin sonunda sevgilinin yerinin cehennem olmasını ve ateşler içinde yanmasını temenni etmektedir. Ayrıca sevginin karşılıklı olması gerekliliği acı tecrübe dile getirilerek ortaya konulmuştur:

Gam yiyip gam çekme divane gönül
Sana bulunmayan özge yâr olsun
Bizden yüz çevirmiş vefasız dilber
Yeni bir yâr sevmiş gülü hâr olsun

Çıkayım sahraya kılayım zâri
Mecalim var mı ki arayım bari
Beni can ü dilden sevmiyen yâri
Ben dahi sevmeyim tövbeler olsun

Biçare Emrah'ı bıraktın zâre
Ağlıya ağlıya kalmadı çare
Seni ısmarladım perverdigâre
Meskenin cehennem, yerin nâr olsun (Alptekin, 2004: 150)

Çok şehir gezip dilberlere gönül veren Erzurumlu Emrah kendini üzen, gönlüne dert okları atan sevgiliden şikâyetçi olmuştur. Emrah her türlü zulmü çekmesine rağmen hak ettiği değeri alamadığını düşünmektedir. Çünkü yabancılara bile gülen sevgili Emrah'ı ağlatmaktadır. Şiirde geçen yosma benzetmesi sevgilinin durumunu belirleme açısından oldukça dikkat çekmektedir. Ayrıca sevgilinin verdiği sözden dönmesine vurgu yapılmıştır:

A yosma ettiğin bu cevri ü sitem
Aşıka bir mihr-i vefa mıdır bu
Daima çektiğim bu derd ü hicran
Bilinmez bir özge eda mıdır bu

Lâyık mı kalbimi nare dağılatmak
Ağyarı güldürüp yâri ağlatmak
Gözlerimi seller gibi çağlatmak
Güzeller şanına seza mıdır bu

Sanma Emrah cevri ü sitemden döner
Hangi yâr lutf ile keremden döner
Ne dertten usanır ne gamdan döner
Bilmem bir yıkılmaz bina mıdır bu (Alptekin, 2004: 163)

Sevgiliden şikâyetin farklı bir yönü ise âşığın artık sevgilinin geri dönüş ihtimaline de cevap vermeyecek olmasıdır. Sevgilinin hareketleri âşıkta öyle kırıcı etkiler doğurmuştur ki bunun tamiri ve geri dönüşü imkânsız hale gelmiştir. Şiirin bu imkânsızlığı ortaya koymayı amaçladığı düşünülebilir:

Şimden gerü nazlı yâre küskünüm
Yıktı hatırımı barışmam gayrı
Âlem gelüp bana rica ederse
Çevirdim yüzümü görüşmem gayrı

Güzel keklük gibi kafeste olsa
Altun vezne ile cevahir tartsa
Yârim mahşer günü şefaata etse
Giderim mahşere görüşmem gayrı

Bu yıl da Emrahî yârsiz kışlasın
Varır isem o yâr beni taşlasın
Şimden gerü bildiğini işlesin
Hiçbir umuruna karışmam gayrı (Alptekin, 2004: 124)

Sevgilinin vefasızlığı herkes tarafından bilinmektedir. Fakat âşık buna rağmen onun yüzünden tarifi imkânsız dertlere ve üzüntülere katlanmak zorunda kalmıştır. Ellerin kınaması onun tahammül sınırlarını aşmış ve kanlı zalim olarak betimlenen sevgili çok yere şikâyet edilmiştir. Divan şiirinde aşk acısı içinde kıvranan âşık bu halden memnuniyetini ifade ederken âşıkların şiirlerinde sevgiliye karşılık verme, onu şikâyet etme gibi hususlar dile getirilmektedir:

Bir vefâsız, muhabbetsiz yâr için
Çekmediğim derd ü hicran mı kaldı
Sinem yarasını sarmadın ey dil
Hokka-i âlemde derman mı kaldı

Can verdim ellerin melâmetinden
Yandı gönül aşkın hararetinden
Bir kanlı zalimin şikâyetinden
Varmadığım bâb-ı sultan mı kaldı

Emrahî nedir bu bînevalığın
Terk ettin cihandan aşinalığın
Behey güzel senin bîvefalığın
Duyup işitmedik insan mı kaldı (Güney, Güney, 1950: 46)

Sevgili eskiden âşığa ahd ü peyman etse de yani söz verse de vefasızlık ederek başka bir yâr bulmuştur. Âşık sevgilinin bu durumu nedeniyle onu “ocaklar batıran, evler yıkan yâr” olarak betimlemektedir:

Ezelden seninle ahd ü peymanım
Can varını cevri od'una yakan yâr
Beni harab ettin kaşı kemanım
Kirpiklerin can evime çakan yâr

Seninle sürdüğüm eski dem noldu
Şimdi gözümüzde bir hayal oldu
Vefasızlık etti, başka yâr buldu
Gelir diye yollarına bakar yâr

Nice Emrah gibi sahib sühanın
Takıldı boynuna zülf ü semenin
Evvel böyle miydi ikrarın senin

Erzurumlu Emrah'ın Şiirlerinde İnsanı ve Toplumsal Bir Tavrı Olarak Şikâyet

Ocaklar batırub evler yıkan yâr (Güney, Güney, 1950: 96)

Sevgilin verdiği sıkıntılar âşık nazarında vefasızlık olarak görülmektedir. Âşığı devamlı sıkıntı içerisinde bırakan, onu ağlatan, ağyarı güldüren sevgilinin davranışı sorgulanmaya muhtaçtır:

A kuzum etdiğin bu cevr ü sitem
Âşık bir mihr ü vefâ mıdır bu
Hemîşe çekdiğim hicrân ü elem
Bilmem ki bir özge edâ mıdır bu

Layık mı ciğerim derde dağlatmak
Çeşmim yaşın sel sel idüb çağlatmak
Ağyarı güldürüb yârı ağlatmak
Güzeller şânına sezâ mıdır (Akman, 2011: 146)

Aşk duygusu âşığın fiziksel görüşünü de etkilemiştir. Vücudunu neyin delikli haline benzeten âşık, onun çıkardığı yanık sesle kendi sesi arasında bir bağ kurmaktadır. Ayrıca gözlerinden akan sular çay büyüklüğündedir ve beli bükülüp yay gibi olmuştur:

Cismim delik delik nây gibi oldu
Akar çeşmim yaşı çay gibi oldu
Büküldü kâmetim yay gibi oldu
Âşkından ey serv-i bülendim benim (Akman, 2011: 142)

Aşağıdaki örneklerde sevgilinin vefasızlığı, ondan cefa görmesi, mürüvetsiz ve kanlı zalim olması, sözünde durmaması, kalbinin hain olması, verdiği sözde duramaması gibi hususlar zikredilmiştir. Son dördüklük oldukça ilgi çekici ifadeler yer vermektedir. Sevgiliden ayrılan âşığın gönlü baykuşların öttüğü viran bir yere dönmüştür. Onu bu hale koyan sevgilinin annesine onun yerine taş doğurma şeklinde ağır bir sitemde bulunulmuştur:

Emrah'ın sözünü güş eylemedin
Muhabbet meyinden nuş eylemedin
Gençlikde hatırım hoş eylemedin
Ne vefasız yâr imişsin sevgilim (Güney, Güney, 1950: 70)

Yüz bin cefa gördüm senin yüzünden
Akibet sen ettin beni özümden
Hem senin nazından hem el sözünden
Harap oldu bu dilhane sevdiğim (Güney, Güney, 1950: 70)

Emrah der üzüldü senden elim yâr
Ya kime söyleyim vasfi halim yâr
Behey mürüvetsiz, kanlı zalim yâr
Çok gördü yolunda mihnet gözlerim (Güney, Güney, 1950: 73)

Emrah'ı zâr eder nihayetsiz yâr
Görmedim sen gibi merhametsiz yâr
Behey mürüvetsiz, sadakatsiz yâr
Fırakın çekmeden candan usandım (Güney, Güney, 1950: 73)

Sana derim sana ey kalbi hain
Kimseler çekmesin feleğın yayın
Yıktın harap ettin gönlüm sarayın
Alup bir taşını koyabilmezsin (Güney, Güney, 1950: 89)

Ahd ü peymanına sakın aldanma
Pervaneler gibi nârına yanma
Andına aldanub sadakat sanma
Zamane hubunda sadakat mi var (Güney, Güney, 1950: 93)

Ne yaman Emrah'ın âb u danesi
Taş doğursaydı ya onun ânesi
Senden ayrılalı gönül hanesi
Baykuşlar çağrışur, viran yeridir (Güney, Güney, 1950: 106)

2. Felekten ve Kaderden Şikâyet

Âşıkların şikâyetçi olduğu diğer önemli bir husus felek yani kötü talihtir. Felek genel anlamda âşıkların başına gelen, ardı arkası kesilmeyen çeşitli dertlerin sebebi olarak görülmektedir. Bu yüzden genellikle “kara bahtım, kör talihim” gibi mecazları kullanmışlardır. “Feleğın en çok zikredildiğı, sitem ve şikâyetlerinin yer edildiğı yer ise halk şiiRIDIR. Hemen hemen bütün âşıkların dilinde felekten şikâyet vardır. Kötü kaderi, zamaneyi, acımasızlıkları içine alan felek, birçok şiiRİN vazgeçilmez konusu olmuştur. Hayatın güzelliklerinin, olumlu yanlarının Allah'tan geldiğine inanan halk şairlerimiz, başlarına gelen her türlü kötülüklerin, olumsuzlukların, acıların, üzücü olayların müsebbibi olarak feleğı görürler.” (Şimşek, 2009: 37).

Emrah'ın şiiRlerinde genellikle sevgiliyi elinden alan, Emrah'a dert çektiren, sevgiliye kavuşmasına engel olan felektir. Bu yüzden feleğe sitem etmiştir. Aşağıdaki şiiRde de uğrunda binlerce eziyet çektiğı sevgiliyi elinden alan kanlı feleğe sitemi yer almaktadır. Feleğı kanlı olarak nitelendirerek bir katili anımsatmak istemiştir. Böylelikle feleğın kötülüğünü farklı şekilde yansıtmayı amaçlamaktadır:

Yüz bin mihnet çektim bir daha gerek
Hayli ömür ister bir daha görek
Yâri elden aldı o kanlı felek
Aktı gözüm yaşı sel oldu gitti (Alptekin, 2004: 131)

Erzurumlu Emrah bazı şiiRlerde feleğın kötülüğünü kendi işlediğı bir kabahate bağlamaktadır. Aşağıdaki şiiRde feleğın bilerek onu çaresiz dertlere bıraktığından şikâyetçi olmuştur. Gençlik çağlarında aşk acısı çekmesi ile âleme rüsva olmuştur. Ona göre bu Hakk'ın razı olmayacağı bir zulümdür. Görüldüğü gibi burada da feleğın Emrah'a vefasız sevgili nasip edip onu acılar içinde bırakmasından şikâyetçi olmuştur:

Ben ne kusur ettim sana ey felek
Bir vefasız yâre yâr ettin beni
Ben bir gül isterken bağ-ı İremde
Sen nice hemdemim hâr ettin beni

Gençlik çağlarında çekdirip sevda
Âkıbet eyledin âleme rüsva
Adem diyarında ey gani Mevlâ
Bilmem dert için mi yâr ettin beni

Erzurumlu Emrah'ın Şiirlerinde İnsanı ve Toplumsal Bir Tavrı Olarak Şikâyet

Hak razı olur mu böyle zulümden
Hey Emrah bu hasret acı ölümünden
Nihayet ayırdın gönce gülümünden
Ah ile bülbül-i zâr ettin beni (Alptekin, 2004: 129)

Çoğu şiirinde Emrah'ın başına dert açan felektir. Şiirlerinde en çok şikâyetçi olduğu sevgili temasından sonra felek gelmektedir. Birçok şiirinde ise bu iki unsurdan birlikte şikâyetçi olmuştur. Çünkü onca dilberden Emrah'ınki vefasızsa ve sevip kavuşamıyorsa bunun sebebi kara bahtıdır. Aşağıdaki şiirde ne zaman birini sevmeye başladıysa feleğin o zaman başına işler açtığını söylemiştir. Onun için sevip okşama sadece hayalden ibarettir. Çünkü sevgililerde cefa bir âdet haline gelmiştir:

Ne otlar bitirdin başımda felek
Ben ki bir Leyla'ya Mecnun olalı
Hayal oldu bize okşayıp sevmek
Güzellerde cefa âdet olalı (Alptekin, 2004: 122)

Emrah kimi şiirlerinde felekten şikâyetini doğrudan dile getirmektedir. Bu tarz şiirlerde çekilen sıkıntılara karşı isyan eden bir âşık tipi belirginleşmektedir. Dolayısıyla felek "kanlı" gibi sert kelimelerle betimlenmektedir. Onun mutluluğuna engel olan, gurbette çaresiz bırakan ve aklını alan hep felek olmuştur. Hayatındaki tüm bu çıkmazların sebebi olarak feleği görmüştür:

Benim bu felekten şikâyetim var
Sinemi hançerle deldi ağlarım
Hercaî gönlümü eyledi pürnâr
Serimi sevdaya saldı ağlarım

Yeter bu çektiğim aşk ü sevdayı
Bezmişim kendimden nidem dünyayı
Deli gönül arzuluyor Leylâ'yı
Gönül gurbet elde kaldı ağlarım

Kanlı felek bizi mahzun eyledi
Diyar-ı gurbette düşkün eyledi
Biçare Emrah'ı mecnun eyledi
Aklımı şimdiden aldı ağlarım (Alptekin, 2004: 138)

Bir başka şiirinde felek yüzünden gençliğinin gitmesi ve yaşlanması üzerinde durmuştur. Bu da feleğin verdiği sıkıntılar yüzünden olmuştur. Herkes mey içerken Emrah genç ömründe zehir içmiştir. Ömrünün en güzel günleri âdeta feleğin, kara talihinin vermiş olduğu dertleri çekmekle geçmiştir:

Emrah mey yerine nuş etti zehri
Tuttu ebr-i ahım mah-i sipihri
Elin sitem sözü feleğin kahrı
Etti genç ömrümde ihtiyar beni (Alptekin, 2004: 130)

Erzurumlu Emrah feleğin neler yapabileceğini göstermek için onu kumarbaza benzeterek somutlaştırmıştır. Felek kumarda o kadar ustadır ki sonunda insanı mat etmektedir. Bu nedenle ona aldanmamak gerekir. Felek insana zehri bal diye içirecek maharete de sahiptir:

Felek kumarbazdır tiz üter beni

Oyununa aldanub oynama derdi
Bir fend ile âhır mat ider seni
Beğim biz tanırız merd oğlu merdi

Emrâhî çekdin mi feleğin kahrın
Bal deyü içirir o yârin zehrin
Bağ-ı fenasına uzanma dehrin
Lâl ider bülbülü soldurur verdi (Akman, 2011: 154)

Emrah aşağıdaki mısralarında yaşadığı sıkıntıların kaynağını felekte talihinin olmamasına bağlamaktadır:

Emrah'ını saldın bu ateşlere
Bak gözümden akan kanlı yaşlara
Böyle çalınmazdım taştan taşlara
Felekte ikbalim küşad olaydı (Güney, Güney, 1950: 51)

Gerdun sözcüğü dünya ve felek anlamlarında kullanılmaktadır. İnsanın başına gelen bütün olumsuzlukların kaynağında bu vefasız felek yer almaktadır. Felek insana azıcık olumlu yaklaşsa da sonunda yine dertler çektirmektedir. İnsanlara farklı şekilde sıkıntı yaşatmaktadır. Kimini zindanlarda esir etmiş, kimi genç yaşta fakirleşmiştir. Emrah'ı da hakir eylemiştir:

Bu hercaî meşreb, bivefa gerdun
Her zaman bu semte rahi gösterir
Dert ehli, derdinden yanıyor felek
Dokuz yerden tüten âhı gösterir

Bir dem meramınca ederse ülfet
Âkıbet çekdirir bin derd ü mihnet
Mir'at-ı talihde bir güzel suret
Gösterse de ancak kâhi gösterir

Kimini zindanda esir eylemiş
Kimini genç gamda fakir eylemiş
Âşık Emrah'ı da hakir eylemiş
Herkes bu yüzden cahı gösterir (Güney, Güney, 1950: 110)

3. Gurbetten şikâyet

Gurbet halk şairlerinin çok işlediği bir temadır. Gurbet kimi zaman sevgiliye kavuşmaya büyük bir engel olarak görülmüş kimi zaman âşık olmanın bir gereği olarak düşünölmüştür. Erzurumlu Emrah da doğup büyüdüğü yerden, ailesinden ve sevgiliden uzak olmanın verdiği burukluğu yani gurbet acısını şiirlerinde işlemiştir. Bu duyguyu genellikle şiirlerinde şikâyet havasında nakletmiştir. Köy köy, şehir şehir dolaşan âşık, aşk acısının yanında gurbet acısı da çekmek zorunda kalmıştır.

Gurbet zamanları Emrah için zorlu geçe de âşıklığına katkı sağladığı göz ardı edilmemelidir. Çünkü gelenekte yeteneğin yanı sıra ruhunu doyuracak/sarsacak acılar ve sevinçlerin yaşanmış olması da önemlidir. Yani bir âşığın tam anlamıyla âşık olabilmesi için geleneğe uygun olarak gurbet duygusunu yaşamış olması gerekir. Ayrıca gördükleri farklı şehirler ve farklı ozanlar deneyimlerinin artmasını sağlayacaktır. Aşağıdaki örnekte Emrah gurbette ayrılık acısı yaşadığını belirtmektedir:

Fülk-i aşk bihar-ı canda gezerken

Erzurumlu Emrah'ın Şiirlerinde İnsanı ve Toplumsal Bir Tavrı Olarak Şikâyet

Gönülden gönüle kam alam derken
Gurbet diyarında hicranda iken
Gönül bu hasretle doldu ne çare (Alptekin, 2004: 117)

Erzurumlu Emrah genellikle gurbeti sevgiliye kavuşmaya bir engel olarak görmüştür. Aşk ve sevdadan çektiği yetmiyormuş gibi üstüne gurbet hasreti de eklenince çektiği ıstırapın arttığını görmekteyiz. Aşağıdaki şiirde aşk ve gurbet acısının onu kendinden bile bıktırdığını belirtmiştir. Şiirin devamında Leyla'sına kavuşmasındaki engelin gurbet olduğuna değinmiştir:

Yeter bu çektiğim aşk u sevdayı
Bezmişim kendimden nidem dünyayı
Deli gönül arzuluyor Leyla'yı
Gönül gurbet ilde kaldı ağlarım (Alptekin, 2004: 138)

Kaynaklara göre Trabzon, Kastamonu, Sivas, Çankırı, Konya, Sinop ve İstanbul gibi farklı şehirlerde bulunmuştur. Gurbette bulunduğu günleri hep ah ile geçirmiştir. Gurbette dünyadan sıkılan Erzurumlu Emrah kalan günlerini kendine haram etmiştir:

Gurbet ilde nazenim ömrüm geçirdüm ah ile
İstemem şimden gerü dünya haram olsun bana (Alptekin, 2004: 183)

Bazı şiirlerinde gurbeti gidip gelinemeyen bir yer olarak tanımlamıştır. Erzurumlu Emrah'ın şiirlerinde gurbet hep olumsuz bir anlam taşımaktadır. Bu yüzden şiirlerinde gurbete gitmemeye ilgili öğütlere de rastlanmaktadır. Ayrıca gittiği her yerde sevgiliden uzak durulması gerektiğini öğütlemiştir. Çünkü ona göre her dilber sevilmeyi hak etmemektedir. Şiirin devamında gurbet kahrının çekilmeyeceğini, insanın gurbette kıymetinin bilinmeyeceğini ifade etmektedir:

Gönül gurbet ele çıkma
Ya gelinir ya gelinmez
Her dilbere gönül verme
Ya sevilir ya sevilmez

Deryalarda olur bahri
Doldur da ver içeyim zehri
Sunam gurbet elin kahrı
Ya çekilir, ya çekilmez

Yürüktür bizim atımız
Yardan atlıdır zatımız
Gurbet ilde kıymatımız
Ya bilinir ya bilinmez (Güney, Güney, 1950: 129-130)

Emrah'a göre gurbet ayrılıkların sebebidir. Çünkü diyar diyar gezen âşıklar mevcut düzenlerini terk etmektedir. Gurbet elin sıkıntılarıyla ney'e benzediğini belirtmiştir:

Emrahî sermesttir aşkın elinden
Dürler izhar eder gönce feminden
Firkat-ı sitemden, gurbet ilinden
Bağrım delik delik nay'a bedeldir (Alptekin, 2004: 157)

Gurbette sevgiliye kavuşmanın hayali kurulur. Emrah da böyle yapmıştır. Aşağıdaki şiirde gördüğümüz gibi Emrah hasretiyle yanıp tutuştuğu sevgiliye kavuşma hayalini kurar. Hatta sevgilinin hayali onun gurbette şaşkın gezmesine sebep olur. Emrah'ın gurbetteyken özlediği ve kavuşma hayali kurduğu sevgilidir:

Sevdiğim hayal-i vuslatın beni
Diyar-ı gurbette hayran gezdirir
Haşre dek cemal-i firkatın beni
Neş'e-yi valsınla giryan gezdirir (Alptekin, 2004: 159)

Gurbet acısı insanın olgunlaşmasına ve sanatında ustalık kazanmasına vesile olmuştur. Her ne kadar çocukluktan itibaren feleğin sillesini yese de bu durum onun üstat olmasında önemli bir yere sahiptir:

Çok görüb geçirdim gurbet çilesin,
Fark eyledim ben-i âdem hilesin
Ya tıfıldan beri felek sillesin
Yiye yiye Emrah üstad olmuşum (Güney, Güney, 1950: 114)

İnsanın yaşadığı mekândan uzaklaşması bir zorunluluktan ortaya çıkmaktadır. Âşık bu zorunluluklar üzerinde durmadan gurbetin kendinde bıraktığı sıkıntıları anlatmayı tercih etmiştir. Muradını almasına engel olan gurbet onun gözlerinden kanlı yaş akıtmasına neden olmaktadır:

Ayrı düştüm vatanımdan, ilimden
Bir murad almadım gonca gülümden
Hicranlı kan gelir çeşmim selinden
Tanrısından bulsun ol rakib teres (Güney, Güney, 1950: 115)

4. Devrin Bozulması ve Dünyanın Değişmesinden Şikâyet

Zaman ilerledikçe insanların eskiye olan özlemi artmaktadır. Yeni olan şeylerin çoğu toplumsal ve ruhsal bir bozulmanın sonucu olarak görülmüştür. İnsanın doğasında yer alan eskinin yeniden daha iyi ve güzel oluşu anlayışı, sosyal ve kültürel yaşam perspektifinde âşıklar tarafından da benzer şekilde algılanmaktadır. Ayrıca değişen insan davranışları âşıkların şiirlerinde olumsuz bir şekilde yer almaktadır. Çünkü âşıkların zihinlerinde bu değişim gelenekten kopuş olarak görülmektedir. Onlar kültürel değerler üzerine tasavvur ettikleri insan modelini şiirlerinde bir model olarak topluma iletmeyi görev bilmişlerdir. Sanatlarını icra ettikleri her yerde insan davranışlarını bu ideal tip üzerine kurgulamışlardır. Bu konuda Cafer Özdemir şunları ifade etmektedir: Ellerinde sazla diyar diyar dolaşan âşıklar, toplumun duygu, düşünce ve değer yargılarını öğrenme fırsatı bulmuşlardır. Bunlar ideal insanın vasıflarını ortaya koyma bağlamında zikredilmiştir. Onların bu tipi anlatmalarında eğitici rollerinin de etkisi vardır (2015: 293).

Günümüzde en çok şikâyet edilen konulardan biri olan devrin bozulması Erzurumlu Emrah'ın şiirlerine de konu olmuştur. Ona göre eski olan hiçbir şeyin tadı kalmamıştır. Aşağıdaki şiirinde bahçedeki güllerin solduğunu, gül bahçesi meclisinin harabe olmak üzere olduğunu söylemiştir. Böyle devam ederse cefanın günden güne artacağını ve artık dünyanın hiçbir anlamının kalmayacağını vurgulamıştır. Bu şiirde gül bahçesinden kasıt dünyadır ve mahvolmaya mahkûmdur. Gül bahçesindeki güller de insanlardır. Ne yazık ki onların eski halinden eser kalmamıştır ve solmuştur:

Soldu gül bozuldu Gülşen-i bostan

Erzurumlu Emrah'ın Şiirlerinde İnsanî ve Toplumsal Bir Tavrı Olarak Şikâyet

Bülbülün gözünde muradı kaldı
Harabe yüz tuttu bezm-i gülistan
Daha o meclisin ne tadı kaldı

Böyle devrettikçe bu çarh-ı fena
Gün güne artıyor yaptığı cefa
Her gönül bir derde oldu müptela
Ne nâşadı kaldı ne şadı kaldı (Alptekin, 2004: 120)

Erzurumlu Emrah devirden şikâyet ederken bazen sınırını aşır ağır ithamlarda bulunmuştur. Devrin değişmesi insanları da değiştirmiştir. O, yaşadığı zamanın dilberinde namus ve arın olmayacağını söyleyecek kadar ileri gitmiştir. Ayrıca sevgililer kararsızdır, sadık olmaz, âşığı aldatır ve vefasız olurlar. Emrah şiirinde devrin sevgili tipini kendi gözünden nitelendirmiştir. Bu nitelendirmeleri yaparken alacağı eleştiriden çekinmeden, fikrini açıkça dile getirmiştir. Aslında bu fikirlerinin tümünün kaynağında değişen dünyadaki değer yargıları yer almaktadır:

Vaktin dilberinde namus âr olmaz
İkrarında sabit ber-karar olmaz,
Aldatırlar seni sana yâr olmaz
Gönül niçün düştün bi-vefalara (Alptekin, 2004: 108)

Yaşadığı dönemin bozuk, aksayan yönlerini söylerken rahat bir üslup takınmıştır. Şiirlerinde devrin bozulduğunu çeşitli imgeler kullanarak aktarmıştır. Güllerin solması, cevherlerin ummana düşmesi bunlara örnek olarak verilebilir. Çay taşlarının yakut değerini bulması toplumsal değerlerin altüst olması bağlamında dikkat çekici bir ifadeye sahiptir. Buradan da anlayacağımız gibi Emrah, bir yandan sanatını icra ederken bir yandan da toplumsal gerçekleri halka aktarmıştır:

Geçti bu devranın devri bozuldu
Gülistan bezminin gülleri soldu
Çay taşları yakut bahasın buldu
Cevherler ummana düştü bulunmaz (Alptekin, 2004: 172)

Dünyanın tadı kalmadığı için insanın bahtının iyi olup olmaması arasında hiçbir fark yoktur. Fani dünyanın vefası olmadığı için süsüne de gerek yoktur. Gerçek olmayan ve yoldan azan şeyhlerin himmetinin olması ile olmaması arasında da hiçbir fark yoktur. Aşağıdaki örnek bu dünyada yaşayan insana bütüncül yaklaşma bağlamında önemlidir. İnsan açısından önemi olmayan bir unsurun varlığı ile yokluğu arasında bir fark olmayacağı vurgulanmak istenmektedir:

Kalmadı bir tadı devr-i cihanın
Devleti bizlere olmuş olmamış
Çünkü yok vefası bize fenanın
Zineti bizlere olmuş olmamış

Nuş eyle dildarın lâl ü şarabın
Yakma ateşlere kalb-i harabın
Gururla mest olan nazlı ahabın
Ülfeti bizlere olmuş olmamış

Emrah rah-ı Hak'tan kesme niyazın
Başına tecelli olsun bu zarın

Tarikat azdırmış Őeyh-i mecazın
Himmeti bizlere olmuş olmamış (Güney, Güney, 1950: 116)

Emrah'a göre bu dünyanın sefası ve lütfu kalmamıştır. Bu nedenle yıkılmasında bir beis yoktur. Aşık bu cihanın harını çok çekmiştir ve zehri tas ile çok defa içmiştir. Bu nedenle insanın aşk şahına kul olup değerini bilmesi gerekmektedir:

Ne safâsı kaldı bezm-i cihânın
Kan ile pür olsun peymâneleri
Ne lütfunu gördüm pîr-i muğânın
Yıkılsun başına meyhâneleri

Çok çekdim bu dehrin çillesin kahrın
Bin kerre nûş itdim tas ile zehrin
Hûn olsun şarâbı sâkî-i dehrin
Emzirmez lebinden mestâneleri

Emrâhî bu yolda istersen delil
Kul ol, şâh-ı aşka şerâfetin bil
Bu sırrı fâş itme ebsem ol ey dil
Kandırmak muhâldir bigâneleri (Akman, 2011: 144)

Devrin bozulması değerler sisteminin ve insan davranışlarının bozulması anlamını taşımaktadır. Aşağıdaki örnek, insan davranışlarını merkeze alan bir bozulma olarak olduğca ağır eleştiriler içermektedir. Őiire göre asrın insanında hile yaygınlaşmış, merhamet ve hürmet kalmamıştır. Bunun nedeni yaratılışı temiz bir insanın olmamasıdır. İnsanlar maddi kazançlar peşine düşmüşler ve manevi şahsiyetleri geri plana atmışlardır. Her tarafta fitne mevcuttur ve temiz insan bulmak olanaksız hale gelmiştir. Bu nedenle insan gafletten uyanmalı, söze değil davranışa dikkat etmelidir:

Hileye yüz tutdı asrın insanı
Merhamet mürüvvet hürmet kalmadı
Fıskıyla âlûde oldu ab-dânı
Cihânda bir pâk-i tıynet kalmadı

Herkes mâil oldu zîb ü ziynete
Tasaddur eyledi sadr-ı devlete
Erenler çekildi künc-i vahdete
Feyz alacak sâhib-himmet kalmadı

Bu zikrim 'uşşâka olsun yâdigâr
Cümlemizi hıfz eylesün kird-gâr
Her yer fitne fesâd oldu âşikar
Pâk-i dâmen ehl-i ismet kalmadı

Geçirme gafletle sâlını Emrâh
Hâle tebdil eyle kâlini Emrâh
Kime arz idersen hâlini Emrâh
Gûş idecek özin şefkat kalmadı (Akman, 2011: 155)

Erzurumlu Emrah'a göre kendi şerefini bilmeyen insanın başkalarının şerefini düşünmesi mümkün değildir:

Gûş eyle bu pendî ey nûr-ı dîdem
Bu pendî arifler buyurmuş akdem
Kendi şerâfetin bilmeyen âdem
Ne bilsün gayrının şerâfetinden (Akman, 2011: 128)

Bu dünyanın sefası kalmadığı için buradan ayrılmaktan başka çare düşünmemektedir:

Şâd olmak dilersen ey dil-i şeydâ
Fâri' ol cihânın her hâletinden
Meclis-i devrânda kalmadı safâ
Sefer kılmak yeğdir ikametinden (Akman, 2011: 128).

5. Çektiği Dertlerden Şikâyet

Âşıklık geleneğinde sıkça zikredilen dert, çile kavramları Erzurumlu Emrah'ın şiirlerinde de görülmektedir. Sevgiliden ayrılmak, gurbet, devrin bozukluğu gibi işlenen tüm temalar Emrah'ın içinde dert, tasa olarak kalmıştır. Erzurumlu Emrah çevresinde yaşanan olayları kendi derdi yapmıştır. Yani halkın derdini kendi derdiyle bütünleştirmiştir. Diyar diyar dolaşan âşık gittiği her yerde bu dertlerini sazı ve sözüyle birleştirerek aktarmıştır.

Emrah öyle dertlidir ki bunun tabiilerde bile çaresi bulunmamaktadır. Bu dert Emrah'ı inletmekte, gönlündeki gülleri soldurmaktadır. Yani bu dertler Emrah'ın ömründen ömür almaktadır. Bu durum karşısında bir çare bulmak imkânsızdır:

Ne derttir inleten Emrahî seni
Gonca iken soldu gönül gülşeni
Gel tabib el vurup incitme beni
Senden bu derdime çare görünmez (Alptekin, 2004: 174)

Bazı şiirlerinde dertlerinin sebebi olarak Allah'ı görmüştür. Çünkü kaderini yazan yüce bir yaratıcıya inanmaktadır. Emrah için içinden çıkamadığı durumları kaderle ilişkilendirmiştir. Bahtının kara olduğunu düşünmüştür. Hem dertlerinden hem de ona bu derdi veren yüce yaratandan şikâyetçi olmuştur. Aşağıdaki şiirinde de gençlik çağlarında aşk acısı çekip herkese karşı rezil olduğunu dile getirmiştir. Ey gani Mevla derken Allah'a seslenmiştir. Ayrıca bu dünyaya dert için mi geldiğini sorgulamaktadır:

Gençlik çağlarında çektirip sevda
Âkıbet eyledin âleme rüsva
Adem diyarında ey gani Mevla
Bilmem dert için mi yâr ettin beni (Alptekin, 2004: 129)

Her şiirinde dertlerin suçlusu olarak Allah görülmemiştir. Bazı şiirlerinde gönlüne bu derdi salan bir sevgili vardır. Çünkü sevgili vefasız ve acımasızdır. Emrah böyle bir sevgiliye âşık olarak ömrünü dert ve hicranla geçirmektedir. Hatta sevgiliyi "aşktan utanmıyorsan bari Allah'tan utan" diyerek uyarma gereksinimi hissetmiştir. Emrah sevgili yüzünden çektiği bu sıkıntılardan şikâyetçidir:

Emrahi çekmekte aşk ile sevdan
Gün be gün artmakta dert ile hicran
Eğer aşkından yoksa bir pervan
Bari bir Allah'tan hicap et imdi (Alptekin, 2004: 126)

Âşık dertle olgunlaşmaktadır. Çünkü sevgili için çekilen dert kutsaldır. Emrah aslında şikâyetçi olduğu dertlerini Allah'tan niyaz etmektedir. Çünkü dertlerinin sebebi onun için değerlidir. Aşağıdaki şiirde sevgilinin derdiyle sararıp solmayı yani yok olmayı göze aldığını görmekteyiz. Aynı zamanda Allah'tan medet umma vardır. Sevgiliye kötülük edenleri Allah'ın cezalandırmasını istemiştir:

Emrah derdinle sararıp solsun
Sana kemlik eden Tanrı'dan bulsun
Olursa sevdiğim sen gibi olsun
Âşık dünyada canan olursa (Alptekin, 2004: 109)

Herkesin kendine göre bir derdi vardır. Emrah dert dolu yüreğinin yükünü zor taşıyan bir halk âşığıdır. Çünkü onun derdi çoktur. Felekten nasibini almış olan âşığa bir de sevgilinin açtığı yara eklenmiştir. O kadar derdi vardır ki bunları anlatsa bülbüller inleyip, güller ağlayacak haldedir. Aşağıdaki şiirde dertlerinin büyüklüğünü mübalağa ve teşhis sanatı yaparak anlatmıştır:

Bir derdimi açsam gülşen bağına
Bülbüller zar edip gül ağlar bana
Başımı alıp gitsem mecnun dağına
Vaşiler dem çekip hu ağlar bana (Alptekin, 2004: 107)

Erzurumlu Emrah'ın şiirlerinde bahsettiği dertleri genellikle devasızdır. Ne ilaçlar ne de doktorlar işe yaramaktadır. Bu yüzden düşünüp işin içinden çıkamaz. Dertleri gönlüne öyle işlemiştir ki çevresinde bunu anlayacak kimseyi de göremez. Dertlerinin sebebi genellikle sevgiliden ayrılıp yalnız kalmaktır. Sevgili giderken Emrah'ın gönlüne dertleri salıp gitmiştir. Bu çaresiz dertler Emrah'ın şiirlerine şikâyet unsuru olarak geri dönmüştür. Erzurumlu Emrah "yine" kelimesini kullanarak dertlerinin sürekli tekrar ettiğini vurgulamıştır.

Yine bir devasız derde düş oldum
Merhem kabul etmez ah ü vah bilir
Firkat-i yâr ile sarardım soldum
Kime arz edeyim hüsni-mâh bilir (Alptekin, 2004: 158)

Aşk ile sevda Emrah'ı herkese rezil etmiştir. Akı gittiği için her şeyini kaybetmiştir:

Visali cananı saldım gümandan
Ne dildarım kaldı ne zârım kaldı
Muhabbet riştesin kesdim cihandan
Ne ağyarım kaldı ne yârım kaldı

Nâr-ı aşka saldım ahar ben beni
Ateşlere yandı akıl harmeni
Harabe yüz tuttu gönül gülşeni
Ne gülzârım kaldı ne hârım kaldı

Bir yere cem oldu aşk ile sevda
Emrah'ı ettiler âleme rüsva
Akıl sermayesin ettiler yağma
Ne efkârım kaldı ne varım kaldı (Güney, Güney, 1950: 47)

6. Zahit, Vâiz ve Sofudan Şikâyet

Erzurumlu Emrah'ın Şiirlerinde İnsanı ve Toplumsal Bir Tavrı Olarak Şikâyet

Erzurumlu Emrah bir süre medrese eğitimi görmüştür (Alptekin, 2004: 27). Şiirlerinde kullandığı kelimeler ve Klasik edebiyatın tesirinde kalması bunun bir sonucudur. Fakat bazı şiirlerinde tasavvufî derinliği görmek mümkündür. Bu tarz şiirlerde onun diğer mutasavvıflar gibi zahit, vâiz ve ham sofı gibi bazı kişilere yönelik şikâyet içeren sözleri mevcuttur. Bu kişilikler daha çok sahip oldukları dinî veya tasavvufî bilginin yüzeyselliği bağlamında eleştirilmiştir. Dini konularda kendisine sataşanları münkir olarak betimleyen âşık, onların tasavvufî sırlara vâkıf olamayacaklarını, bilgiden yoksun olduklarını, gerçek yâri bilmediklerini ve bu nedenle kâmil olamayacaklarını vurgulamaktadır. Onların bu tavırları şikâyeti zorunlu kılmıştır:

Bizlere dahleden münkiri billâh
Bihaberdir bu esrarı ne bilsin
Zahiri batından değildir agâh
Derunumda olan yâri ne bilsin

Bir özge âlemdir bu bezm-i âzâm
Bu bezme girmiş değildir âdem
Zati bu esrara olmıyan mahrem
Ağyarı fark etmez yâri ne bilsin

Emrah bu manadan keşfolur hasıl
Bu sırra erenler oldular kâmil
Şehinşahî dilden olanlar gafil
Saltanatı şehriyarı ne bilsin (Güney, Güney, 1950: 87)

Bütün delilleri göndermesine rağmen insanın ve vâizlerin Allah'ı bilip tasavvur edemeyeceklerini şu dörtlüğünde dile getirir:

Yoktan var eyledi kâinatını
Gönderdi âyat-ı beyyinatını
Mekândan münezzeh zât-ı pâkini
Ne vaz fehmeder ne insan anlar (Güney, Güney, 1950: 91)

Mutasavvıflar arasında davranışları ve yüzeysel dinî bilgisi nedeniyle sürekli eleştirilen, kendisinden şikâyet edilen kişilerden biri de ham sofulardır. Bu yarım dervişler Erzurumlu Emrah'a göre şarap içtikleri halde bu konuda insanlara nasihat etmektedirler. Surete tapan bu tipler dilberler karşısında da olumsuz davranışlar sergilemektedir. Tarikatı bilmeyen bu insanlar tarikat sözlerini kullanarak kendilerinde olmayan himmeti dağıtmaktadırlar:

Sofi müsellesdir, içer şarabı
Gelir o hal ile nasihat verir
Sim gibi ağuşa çeker dilberi
Sorsan ona başka bir suret verir

Sofi senin pendin bana plandır
Sûretperest olmak dine ziyandır
Bilmezsin içtiğim o bâde kandır
Ayine-i kalbe kedüret verir

Bazı dervişler var tarikde seyyah
Sorsan tarikattan değildir ağâh
Bir destur öğrenmiş, bir de eyvallah
Yokdan müridane bir himmet verir (Güney, Güney, 1950: 110-111)

Klasik edebiyatta sıklıkla kendisinden şikâyet edilen tiplerden biri de zâhitlerdir. Bunlar da ham sofular gibi yüzeysel dinî-tasavvufî bilgileri bağlamında eleştirilmektedir. Erzurumlu Emrah kendisine sataşan zâhitleri sert bir üslûpla uyararak onların namus yoksunu olduklarını, âşıkların sevdiği asıl yâri bilmediklerini, tasavvufî sözlere vâkîf olmadıklarını belirtmektedir:

Hazer kıl bizleri dahl etme zâhid
Meğer sen nâmus u 'ârı bilmezsin
Âşıklar merdân-ı Hakdır ey 'âbid
Anların sevdiği yâri bilmezsin

Harâbât ehlinden gel olma menfur
Sûretde harâbdır sîretde ma'mûr
Ne yüzden söyledi "ene-l Hak" Mansûr
İşitmişsin ammâ dârı bilmezsin

Emrah câna yetdim cevri ü cefadan
Ta'alluk riştesin kesdim sivâdan
Var sûfi sâf eyle kendin riyadan
Sen bu yoklukdaki varı bilmezsin (Akman, 2011: 130)

Sonuç

19. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden biri olan Erzurumlu Emrah, medrese eğitimi gördüğü için Klasik edebiyata da vâkîf bir şahsiyettir. Bu nedenle her ne kadar bu edebiyatın etkisi altında kalmış olsa da Âşıklık geleneği etkisinde söylediği şiirlerde oldukça başarılı olmuş ve bu şiirleri ile şöhrete kavuşmuştur. Şiirlerinden hareketle dinî-tasavvufî bir eğitim almış olabileceğini öngördüğümüz âşığın şiirlerinde bu anlayışın izlerini açıkça görmek mümkündür. Bu nedenle o, hayatı ve insanları kimi zaman kültürel unsurlar, kimi zaman da tasavvufî ilkeler bağlamında değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeler neticesinde ve yaşadığı olayların kendinde bıraktığı izler bağlamında şiirlerinde sıklıkla şikâyet ifade eden sözlere yer vermiştir.

Her âşığın yaşadığı toplumda kendine göre beğenmediği, eksik gördüğü şeyler vardır. Erzurumlu Emrah da kendi çevresindeki eksiklikleri dile getirerek şikâyet içeren şiirler yazmıştır. Bunların sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Sevgili, aşk, felek, devir, kader, gurbet, devrin bozulması ve dünyanın değişmesi, çekilen dertler ve ham sofular şikâyetçi olduğu temel konu ve kişiliklerdir. En çok şikâyetçi olduğu konulardan biri kuşkusuz sevgilidir. Sevgili Emrah'ı yakıp kavuran, onulmaz dertlere çeken vefasız bir dilberdir. İkinci olarak en çok şikâyetçi olduğu konu ise kanlı felek ve kötü talihidir. Emrah, kendini bedbaht hale sokanın bu kara bahtı olduğunu düşünmektedir. Çünkü başına gelen şeylerin hepsi ona göre alın yazısından kaynaklanmaktadır. Onun bu dertleri yaşamamasını isteyen bir yaratıcı vardır. Bu çileden yine ancak o yaratıcı kurtaracaktır. Üçüncü olarak gurbetten şikâyetçi olmuştur. Yüzyıllarca işlenen gurbet konusu Emrah'ın şiirlerinde başka bir boyut almıştır. Gurbette çektiği sıkıntıları paylaşacağı kimse yer almamaktadır. Bu şiirlerde de

yalnızlığını dile getirmiştir. Gurbet, yalnızlık ve yârin hasreti bir olunca şiirlerinde şikâyet kaçınılmaz olmuştur. Devrin bozulması ve dünyanın değişmesi alışılmış insan davranışlarını değiştirdiği için şikâyet mevzusu olarak ele alınmıştır. Çektiği sıkıntılar ile zâhit ve sofuların yüzeysel bilgileri de onun üslûbunu sertleştiren diğer şikâyet konularıdır.

Sevgili ile ilgili bazı şiirleri şikâyet sınırlarını aşıp beddua boyutuna ulaşmıştır. Bunları yüreğinde kopan fırtınalara rağmen çaresiz kalmasına bağlayabiliriz. Erzurumlu Emrah şiirlerinde şikâyet konusunu ustaca kullanarak yüzyılları aşacak etkileyici şiirler yazmış ve bu konuda maharetini göstermiştir. Şiirleri bugün dahi insan üzerinde etkileyici izler bırakmaktadır. Onun şikâyet içeren şiirlerinde yer alan şahsî mevzuları bir kenara bırakacak olursak, zihninde yer alan ideal dünyanın kapılarını aralamış oluruz. Ayrıca aradan geçen uzun zaman sürecinde âşığın ait olduğu toplumda bu mevzuların halen geçerli olması âşıkların toplumun bir sözcüsü olduğunu bir kez daha ispatlamaktadır.

Kaynakça

- Akman, E. (2011). *Kastamonu Kaynaklarında Erzurumlu Emrah*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Alptekin, A. B. (2004). *Palandöken'in Zirvesindeki Âşık Erzurumlu Emrah*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güney, E. C. & Güney, E. Ç. (1950). *Erzurumlu Emrah'ın Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: İstanbul Maarif Kütüphanesi.
- Kaya, D. (2001). *Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde Beddualar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Özdemir, C. (2015). "Âşık Edebiyatında İdeal İnsan Tasavvuru Olarak Yiğit Tipi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, 292-300.
- Sezen, L. (1997). "Erzurumlu Emrah'ın Şiirlerinde Aşk ve Gurbet (Teorik Bir Yaklaşım)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 7, 53-65.
- Şimşek, E. (2009). Yakınma/Yakarışlar Dünyasında Felek ve Türk Halk Edebiyatına Yansımaları, *Millî Folklor*, S. 84, 34-41.